

Přestavby českokrumlovského hradu za Oldřicha II. z Rožmberka

Zlata Gersdorfová

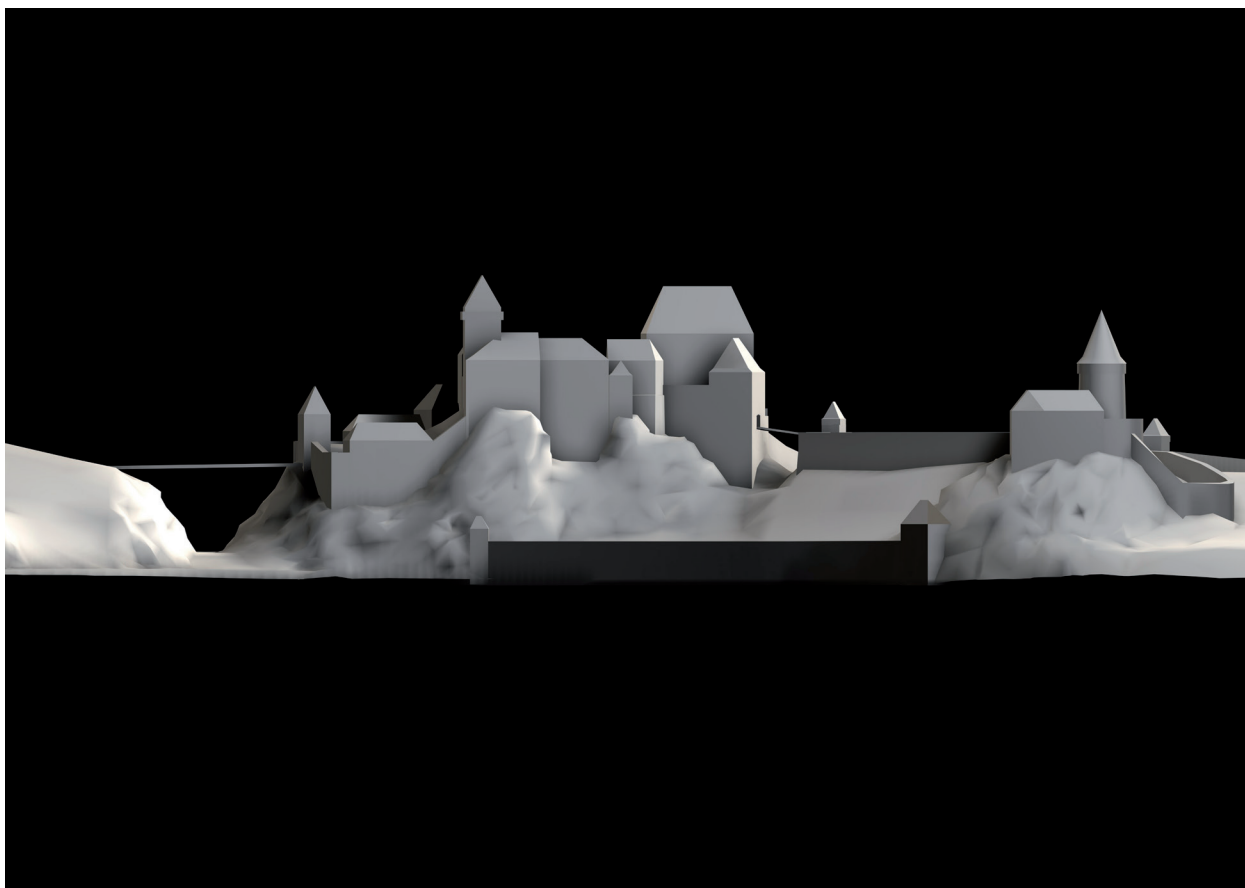
The Reconstruction of Český Krumlov Castle During the Reign of Oldřich II. of Rosenberg

Abstract: *The paper focuses on the reconstructions of the castle of Český Krumlov during the reign of Oldřich II. of Rosenberg (1418–1451) which inflicted the whole area of the then gothic castle. The erection of new palace wings around the fourth courtyard made the problem of western fortification, where the presence of a massive shield wall is assumed, more urgent. This hypothesis is discussed in the paper and the conclusion is made that the knowledge of this kind of fortification is very problematic and neglected not only in Český Krumlov castle, but in the whole Czech castellology alike.*

Keywords: *Český Krumlov (Český Krumlov district) – chateau – Oldřich II. of Rosenberg (1403–1462) – constructionally-historic research – hussite fortifications*

Státní hrad a zámek v Českém Krumlově je nesmírně zajímavým objektem s velmi spletitou stavební historií. Ačkoli byl mnohokrát přestavován v různých stylových periodách, uchoval si v jádru stále svou středověkou dispozici a výsledky kontinuálně prováděných průzkumů a rekonstrukcí nám pomalu pomáhají odkrýt jeho středověkou podobu. Velkým přínosem bylo zhotovení 3D modelu zámku v nejrůznějších etapách historického vývoje. Právě 3D model nejen, že ověřil dosud získané poznatky v praxi, ale zároveň položil mnohé, dosud neuvažované, otázky (Gersdorfová 2011, 5–14).

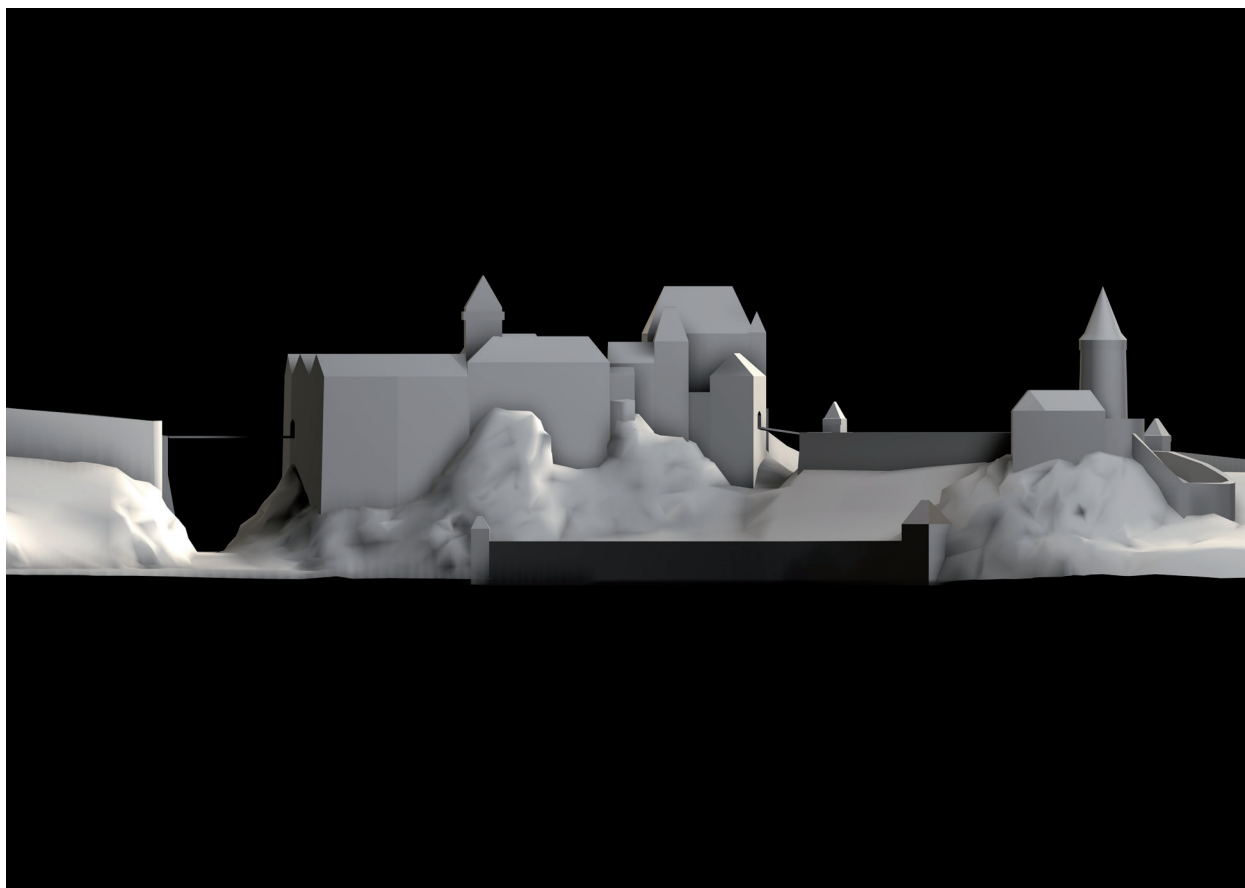
Na základě dochovaných písemných pramenů se dlouhou dobu obecně překládalo, že podobu hradu výrazně změnila až přestavba Viléma z Rožmberka a dosavadní proces formování a rozrůstání stavby probíhal kontinuálně bez příliš okázalých stavebních počínů. Každá stavba tohoto formátu se živelně rozvíjela, krumlovský zámek nevyjímaje. Tento příspěvek si dává za cíl upozornit na zakladatelské dílo Oldřicha II. z Rožmberka, které je v dosavadní literatuře značně nedoceno. Zajímavé nálezy a s tím související nové interpretace přineslo rekonstruování fasád Horního hradu (Šnejd 2003; 2006; průzkumová dokumentace a zprávy uloženy v archivu NPÚ, ú.o.p. v Českých Budějovicích). Zároveň tyto přinesly i exaktní výsledky v podobě dendrochronologických odběrů, které ukázaly, že s rozsáhlými přestavbami hradu se započalo o několik desetiletí dříve, než jak tuto stavební etapu datovala dosavadní odborná literatura, která tak rozsáhlé stavební počiny spojovala až s osobou Petra IV. z Rožmberka (Menclová 1976, 485; Durdík 2005a, 74). Nejnovější příspěvek ke stavebním dějinám hradu představuje studie P. Pavelce a D. Šnejda (2010, 77–100), která se však věnuje pouze Hornímu hradu.

Obr. 1. Pokus o hmotovou rekonstrukci českokrumlovského hradu na počátku. 15. století. Vytvořila Zlata Gersdorfová.
– **Abb. 1.** Versuch einer virtuellen Rekonstruktion der Krumauer Burg zu Anfang des 15. Jahrhunderts. Erstellt von Zlata Gersdorfová.

Zcela překvapivou pak byla mohutnost stavebních úprav v první polovině 15. věku (srov. obr. 1 a 2), zejména však ve dvacátých letech, neboť se týkaly celého hradního areálu. Tuto stavební činnost se podařilo konkretizovat zejména díky dendrochronologickým analýzám a nově provedeným průzkumům, neboť oporu v písemných pramenech pro tak rozsáhlé stavební úpravy nenalzáme (Kubíková 1999a). V souvislosti s historickým děním v království Českém lze předpokládat zejména zdokonalování fortifikace. Zvelebovány byly však budovy obytné, výrazně přestavěna byla i kaple. Českokrumlovský zámek tak získal vzhled, který v základních hmotách zachycuje obraz Dělení růží, který se ukázal jako celkem věrohodný pramen (Gersdorfová 2009, 49–53).

O zástavbě prvního nádvoří v této době mnoho nevíme, gotická stavební etapa byla prokázána u budovy tzv. Starého purkrabství a solnice. Samozřejmě lze předpokládat budovy a zástavbu hospodářského charakteru, kterou ale dnes nelze nedestruktivními metodami „a la vue“ zachytit. Konkrétněji se můžeme vyjádřit o budovách a vzhledu nádvoří druhého, neboť zde jistě zachycujeme stavební aktivitu z doby Oldřicha II. V této době se jednalo o opevněnou a zřejmě nepřiliš zastavěnou plochu, která komunikačně propojovala předhradí, dnes první nádvoří, a Horní hrad a ze které byl přístup do menšího jádra hradu, tzv. Hrádku. Na východní straně můžeme předpokládat vstupní bránu, i když její charakter a umístění se nemusí shodovat s branským objektem, který byl odkryt v rámci archeologického výzkumu v letech 1994–1995 (Ernée – Nováček 1999). Starší konstrukce v místě tzv. Nového purkrabství, které bylo vestavěno do bývalého příkopu, však stavebně – historický průzkum nezjistil (Muk – Lancinger – Šimková 1990, 28).

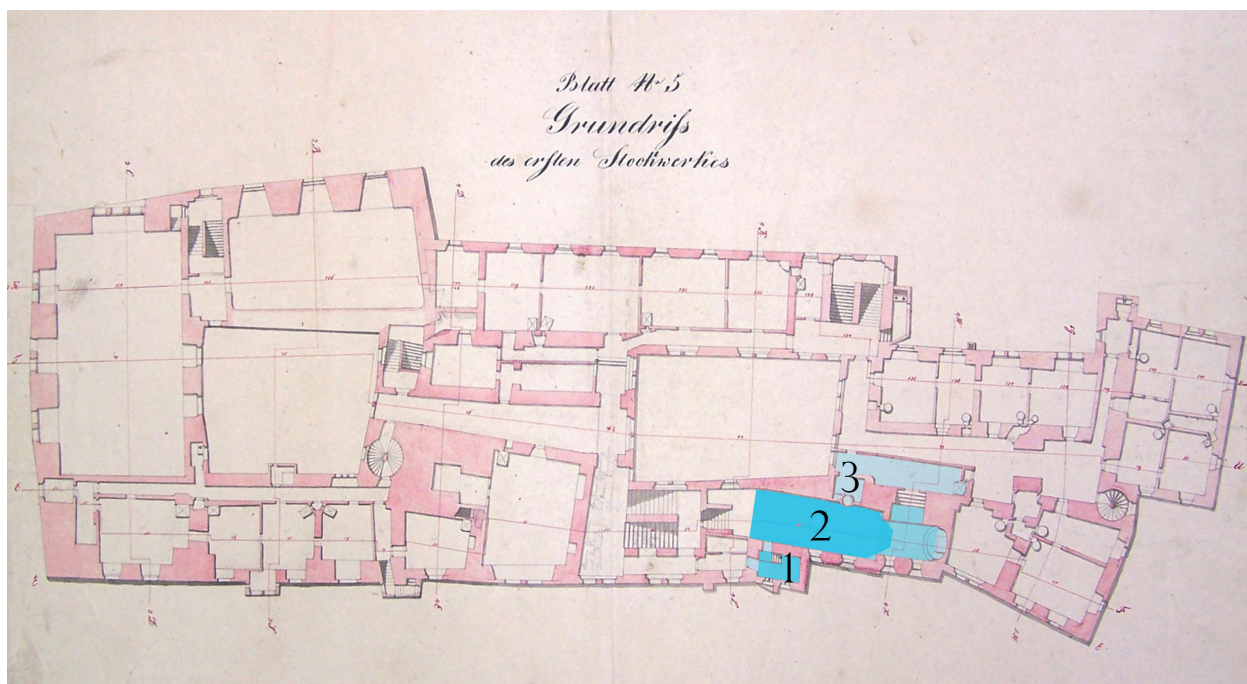
Obr. 2. Pokus o hmotovou rekonstrukci českokrumlovského hradu ve 2. polovině 15. století. Vytvořila Zlata Gersdorfová.
– Abb. 2. Versuch einer virtuellen Rekonstruktion der Krumauer Burg zur zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Erstellt von Zlata Gersdorfová.

Existence Hrádku spadá nejpozději do konce 13. století (Pavelec 2010; Gersdorfová 2013). Již tehdy se jednalo o samostatné jádro hradu, které sestávalo z trojkřídlého dvoupodlažního paláce a bergfritu. V první třetině 15. století byl palác Hrádku nově přepatrován, byl osazen nový krov a bergfrit byl zvýšen prokazatelně o jedno zděné patro. Stavební úpravy do druhé třetiny 15. století datovalo ostění gotického okna nalezeného na západní dvorní fasádě, které bylo odkryto v roce 1910 (Muk – Lancinger – Šimková 1990, 18). Přesněji se podařilo tyto stavební úpravy datovat díky průzkumům, které předcházely adaptaci objektu na Hradní muzeum. Zjistilo se, že současný krov Hrádku byl vystavěn ze dřeva smýceného v letech 1443–1446.¹ Na základě dochovaných zvonů ve věži z let 1406 a 1460 se předpokládalo několik fází gotických úprav věže, z nichž jedna mohla proběhnout na počátku 15. století (Müller 1991, 2; blíže ke zvonům Kubíková 1983). Dendrochronologické analýzy datovaly průvlak stropu ze 3. podlaží věže do let 1298–1311 a průvlak stropu 4. podlaží pod zvonickým patrem do let 1425–1426.² V kontextu písemných zpráv se jedná o celkem překvapivé výsledky, neboť záznamy z roku 1462 hovoří o tom, že Hrádek sloužil jako skladiště nepotřebných věcí (AČ XXI, 328) a první písemná zmínka o Hrádku vůbec pochází z doby nedlouho před tím, z roku 1451 (UBK II, 88).

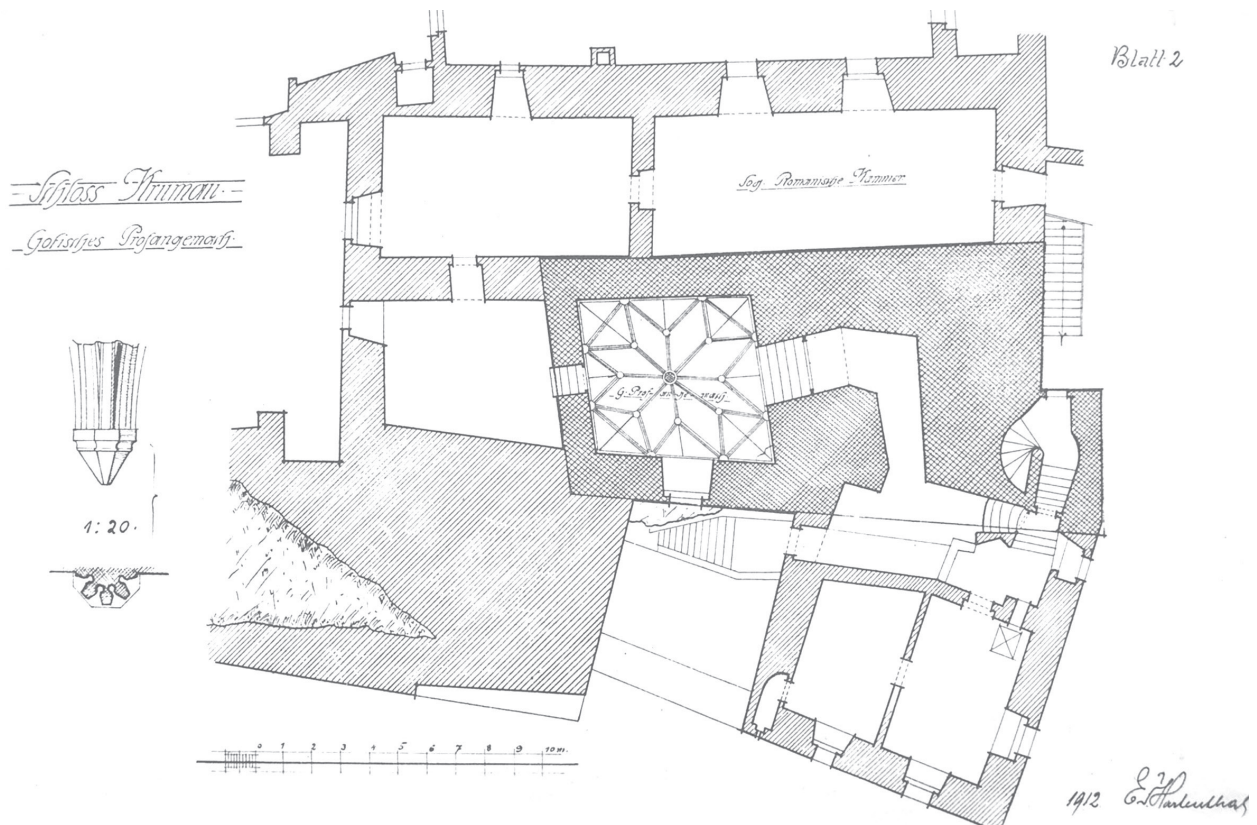
V literatuře se stále ještě objevují názory, že přístup mezi druhým a třetím nádvořím zajišťovala schodišťová věž, která stála v místě tzv. Máselnice (Kubíková 1999b, Bůžek et al. 2011). Tento názor vyvěrá z rozboru obrazu Dělení růží, kde na první pohled vypadá, že je budova Máselnice skutečně komunikačním článkem mezi Horním hradem a druhým nádvořím (srov. Gersdorfová 2011).

Stavebně-historický průzkum předpokládá gotický původ této budovy, která stála na hraně hradebního prstence a východním průčelím spočinula na hradbě pocházející ze 14. století (Kubíková 1999b, 110). Pokud by se jednalo o komunikační článek mezi Horním hradem a druhým nádvořím (někteří autoři uvažují dokonce o schodišťové věži), jednalo by se o jedno z nejsložitějších komunikačních řešení, které by bylo vůbec možné.³ Jak prokázal průzkum jižních fasád Horního hradu, v jihovýchodním nároží Horního hradu v této době již stála věž, branský objekt, který zajišťuje průchod do Horního hradu dodnes (Šnejd 2006, 191–198). Renesanční úprava vjezdu nebyla až tak razantní, jak se soudilo, a v podstatě jen navázala na starší schéma. Za jakým účelem a kdy byla Máselnice vystavěna, je složitá otázka nad rámec tohoto příspěvku, v polovině 16. století se zde nacházela „stará kancelář“ a dále budova sloužila různým účelům (blíže viz: Kubíková 1999b, 110–113).⁴

Velmi výrazné přestavby zasáhly Horní hrad. Velkou stavební úpravu prodělala hradní kaple sv. Jiří, o níž jsou první písemné zmínky z roku 1334 (RBM IV, č. 2178, 849). O její původní podobě nejsou zachovány žádné záznamy, nálezy z rekonstrukce fasád jižního průčelí Horního hradu naznačují, že kaple byla původně menší (zaujímal pravděpodobně pouze prostor dnešní lodi) a byla zakončena polygonálním závěrem (Pavelec – Šnejd 2010, 87). Nález části armovaného nároží vykazovalo totiž tupý úhel, který možnost polygonálního závěru naznačoval a 3D modelace jej potvrdila. Otázkou, která zůstává a kterou nevyřešil ani průzkum v rámci rekonstrukce fasád, je datace menší kaple neznámého svěcení.⁵ Zdivo malé kaple je provázáno ve fundamentu nad

Obr. 3. Půdorysná situace hradních kaplí. 1–kaple neznámého svěcení (sv. Kateřiny?), 2–kaple sv. Jiří, 3–bývalá sakristie (dnes neexistuje – parazitní příčka odstraněna ve prospěch prezentace tzv. renesanční síně). Tmavou barvou naznačen původní rozsah hradních kaplí ve 2. polovině 14. století, světleji rozsah po přestavbách Oldřicha II. (do plánu z r. 1842 zakreslila Z. Gersdorfová, originál uložen v SOA Třeboň, pobočka v Českém Krumlově, Vs ČK, IA beta 538f). – *Abb. 3. Grundrisse der Burgkapellen. 1–Kapelle unbekannter Weihung (Hl. Katharina?), 2–Hl.-Georg-Kapelle, 3–ehemalige Sakristei (heute nicht mehr vorhanden – eine parasitäre Quermauer wurde zu Gunsten der Darstellung des sog. Renaissance-Saals entfernt). Mit dunkler Farbe ist die ursprüngliche Fläche der Kapellen in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts dargestellt, heller ihre Fläche nach den Umbauarbeiten Ulrichs II. (in einen Plan aus dem Jahr 1842 von Z. Gersdorfová eingezeichnet, Original hinterlegt im SOA Třeboň, Zweigstelle Český Krumlov, Vs ČK, IA beta 538f).*

Obr. 4. Situace severovýchodní části Horního hradu, tzv. Starého paláce. Řez úrovní prvního patra s tzv. Románskou komorou. Nákras Emila von Hartenthal z roku 1912 (SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Sběrka rukopisů, inv. č. 187). – Abb. 4. Situation des nordöstlichen Teils der Oberen Burg, des sog. Alten Palasts. Schnitt auf der Ebene des ersten Stocks mit der sog. Romanischen Kammer. Zeichnung von Emil von Hartenthal aus dem Jahr 1912 (SOA Třeboň, Zweigstelle Český Krumlov, Handschriftensammlung, Inv.Nr. 187).

skalním výchozem se zdívem kaple sv. Jiří, ovšem ve vyšších partiích se toto nepodařilo prokázat, kvůli oknu, které je v místě kontaktu obvodových konstrukcí obou prostor (Pavelec – Šnejd 2010, 87). Během přestavby Oldřicha II. byla starší kaple zbourána patrně až k dolní části dnešních oken; právě zde byl učiněn nálezný fragment starší římsy a části armovalého nároží původního závěru kaple (Šnejd 2006, 195). Nová kaple byla rozšířena směrem k východu skrze přístavbu věže, ve které byl umístěn presbytář. Tato věž se pohledově uplatňovala až do poloviny 18. století, kdy byla v rámci rokokové úpravy kaple ubourána cihlová helmice a sjednoceny střechy této partie Horního hradu (Muk – Lancinger 1991, 49). Torzo věže je dodnes snadno rozpoznatelné v půdních prostorách zámku. Dendrochronologické analýzy zhlaví trámy v severní zdi věže kaple určily datum smýcení dřeva do let 1425–1426, čímž tuto přestavbu jednoznačně datovaly. Z umělecké výzdoby hradní kaple této doby se dochovaly dvě sklomalby s vyobrazením sv. Barbory a sv. Ondřeje, které jsou datovány do druhé čtvrtiny 15. století a datačně tak potvrzují stavební úpravy, které zde proběhly (Panenková 2010, 33; Matouš 1975, 31).

Zatímco přestavba hradní kaple je stavebním rozborem velmi dobře čitelná, nejasnosti vyvstávají u sjednocující přestavby východního hradního bloku do podoby mohutného paláce, který je dodnes ve hmotách zámku velmi dobře rozpoznatelný. D. Šnejd se domnívá, že přestavba hradní kaple probíhala souběžně s rozsáhlou rekonstrukcí a dispozičním sjednocením této části Horního hradu, přičemž při této přestavbě vznikla také pravděpodobně místnost v přízemí paláce zaklenutá síťovou klenbou (Pavelec – Šnejd 2010, 87).

Obr. 5. Interiér tzv. Románské komory. Foto Z. Gersdorfová. – **Abb. 5.** Interieur der sog. Romanischen Kammer. Foto Z. Gersdorfová.

Celá situace ohledně této tzv. Románské komory a velkého severovýchodního paláce je ale daleko složitější. Těž spekulace ohledně stáří této klenuté místnosti a jejího využití nejsou dodnes jednoznačně vyřešeny.⁶ Proti hypotéze D. Šnejda je nutno říci, že tuto místnost zachycuje již nejstarší inventář hradu z roku 1418 jako „testudine supra portam“ (FRA II, č. 166, 380–404). J. Muk se domníval, že tato místnost byla přistavěna k východní věži a stála volně na nádvoří jako kaple na hradě Kost (Muk – Lancinger 1991, 115). Tato místnost však z nádvoří přístupná nebyla kvůli odlišné výškové úrovni a vstup do ní vedl skrz severní palác. Zajímavé je poukázat i na způsob zaklenutí, protože pohledově nízké nasazení konzol a klenby celkově může souviset již s danou výší stropu, což by ukazovalo, že severovýchodní palác v době přestavby zámecké kaple již stál. Tomu by naznačovalo i zdvojení zdiva v místě dnešního vstupu do presbytáře kaple sv. Jiří. Ve zdivu paláce je vylámán vchod s lomeným obloukem, na který ze strany zdiva chórové věže zcela neorganicky přisedá průchozí arkáda. V tomto místě tak dochází ke styku dvou stavebních etap, přičemž případná sondáž by mohla tyto závěry potvrdit. Rovněž tak slohový rozbor místnosti ukazuje na ranější vznik zaklenutí prostoru, který se estetickým i technickým řešením blíží zaklenutí sakristie českokrumlovského kostela sv. Víta či sakristie boletického kostela sv. Mikuláše, které jsou datovány do počátku 15. století (Gersdorfová 2012, 76). Iniciátorem velkolepého sjednocení budov této partie Horního hradu mohl být tak již Jindřich III. z Rožmberka. Zajímavé též je, že z doby jeho vlády pochází nejvíce odpustkových listin, srovnáváme-li dochovaný písemný materiál do dob husitských válek. I toto může být indicií o tom, že prostory hradu byly upravovány a zvelebovány a dochované inventáře naznačují, že tzv. Románská komora funkčně se sakrálními prostory hradu souvisela (Gersdorfová 2012, 52–58, 73–80).

Asi nejvýrazněji se projevila na hmotách Horního hradu sjednocující přístavba tří palácových křídel obklopujících čtvrté nádvoří, které tímto vzniklo ve své dnešní podobě, jeho úroveň se zdvihla o několik pater nově postavených sklepů. Před tímto stavebním počinem zde byly situovány některé hospodářské provozy, neboť zde bývala hradní studna a kuchyně. Od tohoto se odvíjí i předpoklad opevnění zastavěné plochy v těchto místech (Muk – Lancinger 1991, 198–199). Velmi lehce lze v prostorách tzv. Václavských sklepů pod severním traktem rozpoznat starší kamennou budovu včetně obranných střílen. Zcela novým objevem pak bylo identifikování další kamenné stavby, tentokrát pod jižním křídlem. Její zdivo lze vysledovat v suterénu sklepů a náleží k ní prostý portálek s ostěním z lomového kamene (Gersdorfová 2011, 9).

Vybudováním obytných a reprezentačních křídel zámku seskupených kolem čtvrtého nádvoří se stala aktuálním problémem fortifikace, která by chránila stavbu od západu. Tento předpoklad poprvé rozvíjí detailněji ve své studii V. Razím (1997, 105–126). Již samotné zdivo nově budovaných traktů vypovídá o pasivním způsobu obrany, neboť ze směru předpokládaného útoku je zdivo značně zesíleno.

Nyní ocitáme se na půdě základní kastelologické terminologie a to jest, odkud se tedy vynořil pojem „plášť“, který se dodnes odráží v názvu mostu, jenž se klene nad mohutnou skalní průrvou mezi čtvrtým a pátým zámeckým nádvořím. Je pravděpodobné, že dodnes toto označení zůstalo reliktem po starší situaci jistého druhu fortifikace.

Pojem plášť (něm. Mantel) lze v zrcadle středověkých pramenů vyložit mnohoznačně. V každém případě se jednalo o fortifikační prvek s pasivní obrannou funkcí. „Mantelmauer“, neboli plášťová hradba, bývá většinou integrální součástí opevnění jádra hradu – v kastelologické terminologii se tomuto typu hradu vyčlenil název tzv. Mantelmauerburg, tedy hrad s plášťovou zdí. Přiřazení k tomuto typu hradní architektury skýtá ale mnohá rizika, neboť dnes u mnohých objektů neznáme výšku hradby a její vztah k výšce ostatní zástavby. První katalog hradů s plášťovou zdí v Čechách a na Moravě se pokusil sestavit L. Svoboda (1995, 355–388), ovšem hlouběji se ve svém příspěvku definicí hradu s plášťovou zdí nezabývá a nijak jej ani nevymezuje vzhledem ke hradu se štítovou zdí.

Reakce na tuto práci na sebe nenechala dlouho čekat (Stránský 1997, 1–6). Obecně přijímaná definice v českém prostředí je taková, že plášťová hradba obklopuje celý areál jádra hradu a převyšuje všechny uvnitř stojící stavby (Musil 2006, 143–144, 212–213; Durdík 2009, 174). Německá definice však pod pojmem „Mantelmauer“ řadí i tzv. vysoký plášť (Hoher Mantel), tedy zvýšení pouze části obvodové zdi bez jejího výrazného zesílení (Böhme et al. 2004, 182–183). V plném smyslu definice nacházíme plášťovou zeď i na hradě Orlíku, neboť ta splňuje podmínku integrální součásti opevnění hradního jádra (Varhaník 1998, 25–26 zde však hovoří o štítové zdi). Právě čelní stěny hradů Orlíku a Strílek jsou ukázkou tzv. vysokého pláště. „Der hohe Mantel“ je v tomto smyslu pouze součástí vysoké prstencové zdi, která je obzvláště vysoká a exponovaná většinou pouze na straně útoku. Odtud je jen pomyslný krok k pojmu štítová zeď, ačkoli oba termíny nejsou významově totožné (Piper 1912, 280); štítovou zeď nelze vnímat jen jako konstrukční zvláštnost obvodové hradby (Böhme et al. 2004, 228–330). Štítová zeď jako taková je pak vnímána v hradním stavitelství 15. století především jako prvek vysunutého opevnění, které kryje útočnickou palbu, ale zároveň mu i znemožňuje se přiblížit do dostatečné vzdálenosti a zaujmout vhodnou palebnou pozici a na rozdíl od vysokého pláště se může vydělovat mimo vlastní jádro hradu (Měřínský – Plaček 1991, 223–225).

V Českém Krumlově tedy, zdá se, můžeme shledávat oba typy pasivní obrany, jak plášť, tak štít. Pláštěm by tedy ve své podstatě mělo být zesílení západního, severního a jižního průčelí palácových

Obr. 6. Letecký pohled na Horní hrad českokrumlovského zámku. 5. nádvoří dominuje tzv. Renesanční dům a barokní divadlo. Foto V. Isajenko. – **Abb. 6.** Luftaufnahme der Oberen Burg des Krumauer Schlosses. Der 5. Schlosshof wird vom sog. Renaissancehaus und dem Barock-Theater dominiert. Foto V. Isajenko.

Obr. 7. Veduta Českého Krumlova od jihu (výřez) – neznámý autor, 1660-1680. Zhotoveno netradiční technikou asambláže ze slámy a dřevěné dýhy. Stav před restaurováním. – *Abb. 7. Vedute Krumaus von Süden (Ausschnitt) – unbekannter Autor, 1660-1680. Mit ungewöhnlicher Assemblage-Technik aus Stroh und Holzfurnier angefertigt. Zustand vor der Restauration.*

křídel Horního hradu se skupených kolem čtvrtého nádvoří. Je nepochybné, že se začalo souběžně, tedy nejpozději od dvacátých let 15. století, vzhledem k vnitropolitické situaci a postavení Oldřicha II., s budováním nového opevnění vně hradu, snad včetně zesílení opevnění v místě dnešního Renesančního domu. Z této strany vedla v podstatě jediná příjezdová komunikace pro těžké vozy a to vzhledem k umístění skladovacích prostor v objektu i vzhledem ke strmému průjezdu mezi druhým a třetím nádvořím. V. Razím předpokládá, že v místě byl skalní masiv, který byl při stavbě ubírán – to by ale odporovalo teorii o tom, že byl z této strany vjezd do hradu, pokud by zde bylo skalní bradlo. Diskutabilní je i předpokládaná trasa přístupové cesty k zadní bráně dle rekonstrukce V. Razíma, kterou vede mimo štítovou zeď (Razím 1997, 119). Přístupová cesta by dle této rekonstrukce překonávala zcela zbytečně značné převýšení, navíc toto řešení odporuje i ose komunikačního schématu Horního hradu a dochované ikonografii.

Mnozí badatelé nepochybují, že v místech dnešního Renesančního domu stála jistá forma předhusitského opevnění, i když v otázce rekonstrukce jeho podoby jsou celkem zdrženliví (Muk – Neumann – Zálaha 1974, 19; Vlček – Zahradník 1996, 3–15; Kubíková 1997, 93–96; Müller 1997, 97–103). Některé studie pak tyto teorie okázale rozvíjí a tvrdí, že v těchto místech stála mohutná štítová zeď (Razím 1997). Toto nelze vyvrátit, ale ani spolehlivě doložit. Písemné prameny nepodávají o stavbě takovýchto rozměrů zpráv⁷ a ikonografii nemáme prakticky žádnou (srov. další text). V této souvislosti bývá citována smlouva mezi Oldřichem II. a „hliňáky“ Barochem a Mníškem z Hořepníka z roku 1447, která nás zpravuje o závěrečných úpravách jakési stavby (SOA Třeboň, *Historica*, č. 908 f). Dobroslava Menclová tuto zmínku jednoznačně identifikuje jako závěrečné úpravy stavby mostu (Menclová 1976, 261). Jednoznačně však nelze vyvodit, že se jedná o stavbu fortifikačního charakteru, přičemž zajímavá je věta: „A k tomu jim pán má dáti...přes příkop na plášč prkna“ (SOA Třeboň, *Historica*, č. 908 f). V této době zde již nepochybně stál most, jednalo se

Obr. 8. Veduta českokrumlovského zámku od západu - G. A. Hörner, 1743. – Abb. 8. Vedute des Krumauer Schlosses von Westen - G. A. Hörner, 1743.

snad o příkop západně od budované fortifikace? Jisté je jen jedno-za deset let po těchto stavebních úpravách se most zřítíl (AČ XXI, 312). Nahradil jej zřejmě most dřevěný, který zachycuje obraz Dělení růží. Těžko si představit, že by byl malíř natolik obeznámen s typy konstrukcí, aby dal průchod své fantazii a maloval něco jiného, než viděl. Ve smlouvě se hovoří o tom „aby slůpi oporní zakryti a hlinú zarovnáni byli“ (SOA Třeboň, Historica, č. 908 f). Jednalo se o podpůrné pilíře části mostu nebo opevnění? Pokud by se jednalo o podpůrné pilíře mohutné štítové zdi, musely zmizet beze stopy, což je poněkud pochybné, přijmeme-li předpoklad, že jsou dochovány z konstrukce tak mohutného opevnění části zdi v místě Renesančního domu.

Smlouva s „hliňáky“ vypovídá o tom, že se jednalo o závěrečnou fázi stavby. Vztahuje-li se tato zpráva opravdu ke štítové zdi, máme co dočinění se stavbou gigantických rozměrů. Její výšku, aby byla účinná, je nutno odhadnout kolem 30 metrů (tolik totiž činí převýšení vrcholových partií dnešní zámecké zahrady a úrovně pátého nádvoří – detailněji viz Razím 1997, 116).

Pro srovnání je dobré podívat se na vývoj fortifikací tohoto typu v českých zemích (souhrnně doposud pouze Durdík 2005b; popř. též Durdík 2001). Ponechme stranou hrady se štítovou zdí, jejichž vznik je kladen do 13. století a věnujme se době 15. století, která přinesla rozvoj tohoto typu prvku obrany hradu.⁷ Velmi zjednodušeně lze rozčlenit štítové zdi na dvě vývojové varianty, ačkoli tyto stavby vznikaly často živelně bez vnitřních i cizích genetických souvislostí.

Typem prvním je prostá, volně stojící zeď většinou bez návaznosti na ostatní fortifikaci-její primární pasivní obranná funkce naprosto převažuje (Čertova zeď v Bechyni, hrad Templštejn), snahu o aktivní obranu zaznamenáváme pak v kombinaci s věží (Zvíkov, Brumov, Bítov, Střílky, Rožmberk⁸). Věž začne posléze hrát úlohu zejména při ochraně vstupu.

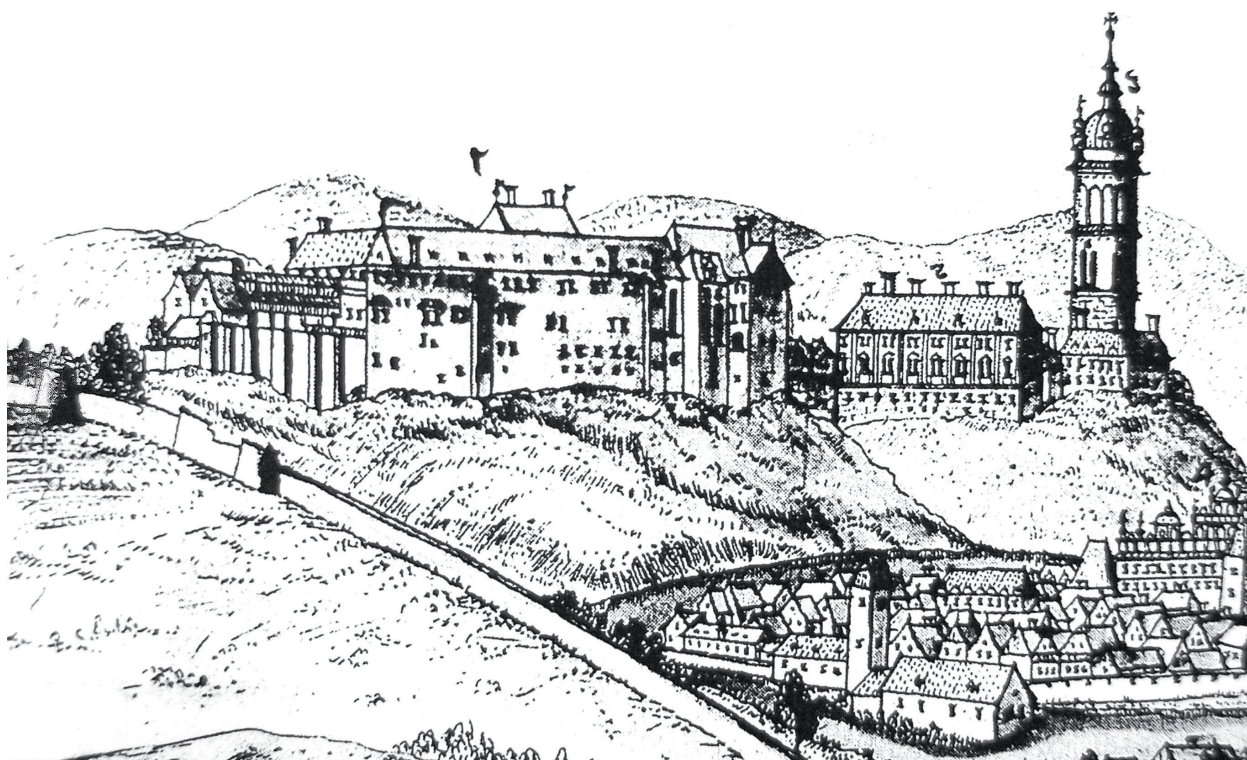
Druhým typem je vývojově pokročilejší varianta, která již reaguje na rozvoj dělostřelectva a je zde snaha o zapojení prvku do aktivní obrany hradu (např. Tolštejn, kde v nároží spatřujeme okrouhlou baštu). Skrze štítovou zeď může procházet i vstup do hradu, který je zpravidla chráněn dvojicí věží pro docílení střeleckého pokrytí prostoru (Velké Meziříčí, Helfštýn).

Většina uvedených fortifikací však pochází až z pokročilé druhé půle 15. století. Dřívější stavby jsou spíše výjimkou, přesto se s nimi lze setkat. Velmi přesně je datováno opevnění ve Velkém Meziříčí, které je na vývojovém stupni velmi vysoko, a to do roku 1434, z hlediska aktivní obrany byl velmi propracovaný vysoký plášť hradu Orlický, který lze datovat lety 1407–1422 (Varhaník 1998; Sýkora 2013, 240–241).

Případná štítová zeď v Českém Krumlově by se tak zařadila mezi stavby velmi raného vzniku, pokud se s jejím budováním započalo již během přestaveb hradu ve dvacátých letech 15. století a dokončena měla být roku 1447. Problémem, který je neoddiskutovatelný, je, že neznáme přesný půdorys ani charakter zástavby na pátém nádvoří, přičemž se velmi liší i jednotlivá stavební vyhodnocení tzv. Renesančního domu. Stavba takových rozměrů by nepochybně zanechala větší stopy. Nemáme písemných záznamů o budování zdi, ale ani mnoho zpráv, které by se daly spojit s její destrukcí. K roku 1600 jsou záznamy o čilé stavební aktivitě *Na Plášti*, neboť v této době se staví Renesanční dům (Kubíková 1997, 94; SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Velkostatek Český Krumlov – staré oddělení, I 7 J 3). Víme, že stavbě předcházelo ubírání jakési zdi (Pánek, ed. 1985, 554), rozhodně ne však v měřítku takovém, aby byl vyrubán celý mezitraktový prostor domu, který mohl tvořit hmotu štítové zdi (Razím 1997, 114–115). Vysokou kamennou zeď, kterou prochází brána na 5. nádvoří, zachycuje ještě Hörnerova veduta z roku 1743 ve shodě se staršími vyobrazeními (viz další text). Tato zeď je v některých místech vyšší než 12 metrů (současná výše korunní římsy tzv. Renesančního domu). Může se jednat o zbytek středověké hradby, přičemž mnohdy výše hradeb nebyla odvozena od reálného nebezpečí, ale mohla mít jen odstrašující funkci. Navíc nejsou žádné záznamy ani v inventářích, které by případné vnitřní prostory v místě opevnění zachycovaly. V době třicetileté války hovoří písemné prameny o vyvážení množství hlíny na plášť (Kubíková 1997, 95), ve čtyřicátých letech 17. století se zřejmě v prostoru pátého nádvoří nacházely „vojenské sruby a přístřešky pro děla na plášti“ (Müller 1997, 99).

První veduta, která zachycuje srozumitelně prostor pátého nádvoří, pochází ze šedesátých let 17. století a byla zhotovena poněkud netradiční technikou asambláže slámy a dřevěné dýhy (obr. 7). Prostor pátého nádvoří přepažuje pouze prostá zeď. Dalším zajímavým ikonografickým materiálem jsou Wernerovy veduty z poloviny 18. století. Srovnáme-li zobrazení uložené v SOA Třeboň v pobočce Český Krumlov, nacházíme zřetelné rozdíly v zobrazení podoby Renesančního domu a barokního divadla ve srovnání s vedutou z Vratislavské sbírky, jejíž originál byl bohužel nenávratně zničen (obr. 9). Nad sedla střech vystupuje útvar podobný vysoké zdi, přičemž u jihozápadního nároží stojí jakási věžice. Ta sice není na mladší vedutě, ale pravděpodobně se může jednat o starý prvek, neboť lze předpokládat, že opevnění poněkud přesahovala ostrožnu až k visuté poloze nad ohybem řeky Vltavy. Zde se celý hradní komplex stáčí k jihovýchodu a veduta může zachycovat starší, ale v té době již zcela neplatný stav a může vycházet z nám neznámého staršího materiálu. Tato úvaha vychází z itineráře F. B. Wenera, který Český Krumlov poprvé navštívil již v roce 1711 a nakreslil si do svého cestovního deníku skicu zámku od jihu (k deníku viz Marsch 2001, 211–233). Partie pátého nádvoří však na této kresbě zcela chybí.

Pokud hovoříme o systému opevnění, nesmíme zapomínat na linii pnoucí se nad zámkem, zachycenou na Wernerových vedutách. Tato linie přetínala dnešní zámeckou zahradu, pročež přesné vedení linie a způsob jejího zakončení a vedení je nám neznámý. Též větší pozornost by si zasloužila předsunutá bašta, tzv. „Paraplíčko“ (Razím 1997, 116–119; Durdík 1999, 117–118).⁹

Obr. 9. Veduta Českého Krumlova od jihozápadu (výřez) – F. B. Werner kol. 1750. Zobrazení z tzv. vratslavské sbírky. – Abb. 9. Vedute Krumaus von Südwesten (Ausschnitt) – F. B. Werner kol. 1750. Darstellung aus der sog. Vratslav-Sammlung.

Výše bylo zmíněno, kudy by se měly ubírat naše úvahy o případné rekonstrukci opevnění v západním předpolí zámku. Tento problém byl otevřen v souvislosti s tvorbou modelu zámku, který je v současné umístěn v expozici hradního muzea v Českém Krumlově. Zde necháme však představy volně plynout. Dokud neproběhne archeologický výzkum na ploše pátého nádvoří, nedozvíme se o charakteru a vzhledu opevnění nic bližšího. Cesta, kterou by se měly naše úvahy ubírat, byla však dostatečně naznačena.

Poznámky

- ¹⁾ Výsledky dendrochronologických analýz laskavě poskytla SHZ Český Krumlov. On-line dostupné z: www.dendrochronologie.cz.
- ²⁾ Výsledky dendrochronologických analýz laskavě poskytla SHZ Český Krumlov. On-line dostupné z: www.dendrochronologie.cz.
- ³⁾ O hypotetickou rekonstrukci hradu od východu s tímto řešením vstupu se pokusil R. Vojkovský a zřetelně je zde vidět převýšení, které by toto komunikační schéma muselo řešit (Juřík 2008, 57).
- ⁴⁾ Název Máselnice pochází z 18. století, kdy bylo ve sklepích budovy skladováno přeškvářené máslo. Tento název se udržel do současnosti.
- ⁵⁾ Někdy bývá tato malá kaple označována jako kaple sv. Kateřiny. Snad toto označení vyvěrá z listiny Kateřiny z Rožmberka, která žádá o možnost uložení svátosti v hradní kapli sv. Jiří a sv. Kateřiny (UBK I, č. 78, 14–15). Jelikož se v žádné jiné písemnosti s patrociniem sv. Kateřiny nesetkáváme a další dochované prameny hovoří o větší kapli jako o kapli sv. Jiří, Panny Marie, sv. Máří Magdaleny a sv. Vojtěcha, je možné, že se toto patrocinium vztahuje k malé kapli. Malá kaple mohla být soukromou

oratoří rožmberského vladaře, která ale podle kanonického práva nemusí mít svěcení žádné (CIC, Can. 1223–1229).

- 6) Tato místnost je někdy označována za nejstarší část Horního hradu, i když její pojmenování nemá se slohovým původem žádné dočinění. Jako „camera romana“ byly označovány prostory kunstkomory severně od této místnosti, kde byl vystaven kočár z diplomatické římské jízdy Jana Antonína z Eggenbergu. Přesto je někdy místnost nazývána starou kaplí (Sedláček 1884, 6).
- 7) Doposud panuje nejasnost v chronologii těchto staveb, které často nejsou datovány soudobými prameny či jednoznačnými výsledky (např. dendrochronologických analýz). Jako příklady jmenujme např. štítovou zeď hradu Brandýs nad Orlicí, kde datace kolísá od přelomu 13. a 14. století po polovinu 15. století (Musil 2006, 231–233; srov. Sýkora 2013) či často jmenovaný hrad Střílky, kde je štítová zeď stojící v čele jádra hradu badateli často kladena do 13. století, ovšem bez absence archeologického průzkumu je její absolutní datace prakticky nemožná.
- 8) Štítová zeď na hradě Rožmberk nijak doložená není, hypoteticky ji zde předpokládá V. Razím (1997, 120–122).
- 9) Datace této bašty se v literatuře různí, T. Durdík ji klade do pokročilého průběhu 16. století, V. Razím ji považuje za starší na základě druhotně osazeného pozdně gotického sedlového portálu. V roce 2014 byl rozpracován operativní průzkum zaměřený na ohradní zeď a baštu v JZ části celého areálu, avšak fotodokumentace a zákresy zatím čekají na zpracování do finální podoby OPD (sdělení PhDr. Z. Prokopové z NPÚ, ú.o.p. v Českých Budějovicích ze dne 27.5.2016).

Prameny

SOA Třeboň, Historica, č. 908 f.

SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Velkostatek Český Krumlov – staré oddělení, I 7 J 3.

Edice

AČ XXI: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích XXI, ed. Josef Kalousek, Praha 1903.

CIC: Corpus iuris canonici, http://www.vatican.va/archive/cdc/index_ge.htm, vyhledáno 20.6.2016.

FRA II: Fontes rerum austriacarum II, ed. Matthias Pangerl, Wien 1865.

RBM IV: Regesta diplomatica nec nec epistolaria Bohemiae et Moraviae IV, ed. Josef Emler, Pragae 1892.

UBK I: Urkundenbuch der Stadt Krummau in Böhmen II, edd. Valentin Schmidt – Alois Picha, Prag 1908.

UBK II: Urkundenbuch der Stadt Krummau in Böhmen II, edd. Valentin Schmidt – Alois Picha, Prag 1913.

Pánek, J. ed. 1985: Václav Březan. Životy posledních Rožmberků I. Praha.

Stavebně-historické průzkumy

Muk, J. – Lancinger, L. 1991: Český Krumlov. Stavebně-historický průzkum – Horní hrad, Praha. Uloženo v archivu SHZ Český Krumlov.

Muk, J. – Lancinger, L. – Šimková, D. 1990: Český Krumlov. Stavebně historický průzkum areálu zámku SOA a zámecké knihovna. Praha. Uloženo v archivu NPÚ, ú.o.p. v Českých Budějovicích AČ 3292.

Müller, J. 1991: Státní zámek Český Krumlov. Restaurátorský průzkum – věž Hrádku. Český Krumlov. Uloženo v archivu NPÚ, ú.o.p. v Českých Budějovicích AČ 1256.

Literatura

- Böhme, H. W. – Friedrich, R. – Schock Werner, B. (edd.): Wörterbuch der Burgen, Schlösser und Festungen, Stuttgart 2004, 228–330.
- Bůžek, V. et. al. 2011: Světy posledních Rožmberků. Praha.
- Durdík, T. 1999: Předsunuté bašty českých pozdně středověkých hradů, Časopis společnosti přátel starožitností 37/107, 116–120.
- Durdík, T. 2001: Hrádek u Podmok (Kozohlod), Archaeologia historica 26, 147–153.
- Durdík, T. 2005a: Encyklopedie českých hradů. 5. vydání. Praha.
- Durdík, T. 2005b: Schildmauerburgen in Böhmen. In: Interdisziplinäre Studien zur europäischen Burgenforschung. Festschrift für Horst Wolfgang Böhme zum 65. Geburtstag. Teil II. Veröffentlichungen der Deutschen Burgenvereinigung. Reihe A: Forschungen, Band 9. Braubach, 161–166.
- Durdík, T. 2009: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- Ernée, M. – Nováček, K. 1999: K počátkům českokrumlovského hradu. Výsledky archeologického výzkumu v letech 1994 – 1995, Průzkumy památek 5, 21–34.
- Gersdorfová, Z. 2009: Příběh obrazu Dělení růží, Hláška 20, 49–53.
- Gersdorfová, Z. 2011: 3D rekonstrukce hradu jako metoda k poznání stavebního vývoje objektu, Dějiny staveb 2010, 5–14.
- Gersdorfová, Z. 2012: Sakrální prostory českokrumlovského hradu. Diplomová práce na Ústavu pro dějiny umění FF UK v Praze. Praha.
- Gersdorfová, Z. 2013: Theatrum fidei Crumloviensi. Sakrální prostory Českého Krumlova ve světle slavností ukazování ostatků v oktáv svátku Božího Těla. Rigorózní práce na Ústavu pro dějiny umění FF UK v Praze. Praha.
- Juřík 2008: Jihočeské dominum. Rožmberkové, Eggenberkové, Schwarzenberkové a Buquoyové v jižních Čechách. Praha.
- Kubíková 1983: Zvony v Českém Krumlově, Jihočeský sborník historický 52, 198–213.
- Kubíková, A. 1997: Několik poznámek k českokrumlovskému „Renesančnímu domu“, Průzkumy památek 4, 93–96.
- Kubíková, A. 1999a: Středověký českokrumlovský hrad ve světle archivních pramenů, Průzkumy památek 6, 106–110.
- Kubíková, A. 1999b: Příspěvek k renesanční podobě tzv. Máselnice na českokrumlovském zámku, Průzkumy památek 6, 110–113.
- Matouš, F. 1975: Mittelalterliche Glasmalerei in der Tschechoslowakei. Prag.
- Marsch, A. 2001: Ein unbekanntes Veduten- Manuskript von Friedrich Bernhard Werner im Oberösterreichischen Landesarchiv. In: Marsch, A. – Jäger, E. (edd.): Lüneburger Beiträge zur Vedutenforschung. Lüneburg, 211–233.
- Menclová, D. 1976: České hrady II. Praha.
- Měřínský, Z. – Plaček, M. 1991: Vývoj hradní architektury na Moravě a ve Slezsku od husitských válek do 1. třetiny 16. století, Archaeologia historica 16, 215–231.
- Muk, J. – Neumann, I. – Zálaha, J. 1974: Pět století Českého Krumlova ve výtvarném umění. Český Krumlov.
- Müller, J. 1997: K průzkumům „Renesančního domu“ čp. 177 v Českém Krumlově, Průzkumy památek 4, 97–104.
- Musil, F. 2006: Úvod do kastelologie. Hradec Králové.

- Panenková, D. (ed.) 2010: Hradní muzeum Český Krumlov. Historie objektu a katalog exponátů. České Budějovice.
- Pavelec, P. 2010: Počátky hradu a města Český Krumlov. In: Gaži, M. (ed.): Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví. České Budějovice, 25–56.
- Pavelec, P. – Šnejd, D. 2010: K stavebnímu vývoji českokrumlovského horního hradu. In: Gaži, M. (ed.): Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví. České Budějovice, 77–100.
- Piper, O. 1912: Burgenkunde. München.
- Razím, V 1997: Tzv. Plášť v Českém Krumlově. Příspěvek k diskusi o tzv. Renesančním domě čp. 177, Průzkumy památek 4, 105–126.
- Sedláček, A. 1884: Hrady, zámky a tvrze Království českého III. Budějovsko. Praha.
- Stránský, I. 1997: K práci L. Svobody O plášťových hradech, Hláska 8, 1–6.
- Svoboda, L. 1995: O plášťových hradech, Archeologia historica 20, 355–388.
- Sýkora, M. 2013: Hrady doby husitské. Diplomová práce na Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějin FF UK v Praze.
- Šnejd, D. 2003: K stavebnímu vývoji západního průčelí Horního hradu v Českém Krumlově, Zprávy památkové péče 63, 152–155.
- Šnejd, D. 2006: Ke stavebnímu vývoji jižního průčelí Horního hradu v Českém Krumlově, Zprávy památkové péče 66, 191–198
- Varhaník, J. 1998: Husitské opevnění hradu Orlika nad Vltavou, Průzkumy památek 5, 23–31.
- Vlček, P. – Zahradník, P. 1996: „Renesanční dům“ čp. 177 v Českém Krumlově, Průzkumy památek 3, 3–16.

Der Umbau der Krumauer Burg unter Ulrich II. von Rosenberg

Dieser Beitrag konzentriert sich auf die Umbauarbeiten an der Burg in Krumau (Český Krumlov) während der Herrschaft Ulrichs II. von Rosenberg (1418–1451). Es wurde angenommen, dass die Rosenberger Residenzburg in jüngerer Zeit rasante Veränderungen erfahren hatte, besonders unter Wilhelm von Rosenberg in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Bauhistorische Untersuchungen haben jedoch gezeigt, dass die Entwicklung der Oberen Burg in materieller Hinsicht bereits unter Ulrich II. abgeschlossen war. Ulrich II. trat in den Hussitenkriegen als Sprecher der katholischen Seite und als Vertreter des Königs im Land auf. Daher wurde nicht nur Wohnräumen und repräsentativen Räumen der Burg Aufmerksamkeit gewidmet (man kann z.B. den Bau dreier neuer Palastflügel um den vierten Hof erwähnen), sondern die Burg musste ebenfalls befestigt werden, besonders auf der Westseite. Manche Autoren vermuten hier die Existenz einer massiven Schildmauer, wodurch der Bau zu den frühen Realisierungen dieses Typs der passiven Verteidigung in der böhmischen Burgenarchitektur gehören würde. Wie jedoch aus der Analyse des sogenannten Renaissancehauses im fünften Schlosshof sowie aus ikonographischen und schriftlichen Quellen hervorgeht, ist diese Möglichkeit ohne archäologische Untersuchungen rein hypothetisch. Sicher ist, dass hier bereits in der vorhussitischen Zeit eine gewisse Form von Befestigung bestand, welche unter Ulrich II. perfektioniert und um eine neue Befestigungslinie im westlichen Vorland der Burg verstärkt wurde, wo (eventuell) schon in dieser Zeit ein vorgezogener Batterieturm erbaut worden war. Detaillierte Untersuchungen dieses Gebäudes, die seine Datierung präzisieren könnten, fehlen jedoch bis heute.